

Diccionari de mapes parcel·laris i agrimensors a Catalunya (segles XVIII-XIX)¹

Grup d'Estudis d'Història de la Cartografia

El grup de recerca consolidat que signa aquesta notícia ha enllestit un catàleg de mapes parcel·laris de caire cadastral i dels tècnics que en van ser autors, agrimensors o geòmetres, corresponents principalment als materials elaborats en relació a la contribució territorial a partir de 1845 i fins a finals d'aquell segle (per bé que amb la voluntat de donar progressivament cabuda també a altres agrimensors catalans d'època anterior). Trobareu la pàgina en qüestió a: <http://www.ub.edu/gehcl/agrimensors/index.php>

En aquest moment partim d'informació referent a 350 mapes i 427 autors, recopilada a partir de 489 referències bibliogràfiques. Per als autors i referències bibliogràfiques es poden realitzar cerques literals. Per als mapes, es pot optar per la cerca literal mitjançant topònims o per una cerca sobre mapa.

L'ambició del diccionari és continuar enriquint-se amb els resultats de noves recerques i també amb les aportacions que se'ns vulgui fer arribar a través de l'apartat "Contacte".

La realització d'aquest diccionari ha estat possible gràcies a un equip de treball format per Francesc Nadal, que ha dut a terme tasques de coordinació, i Annamaria Casassas i Meritxell Gisbert.

Els textos de presentació que segueixen han estat redactats per l'investigador principal del GEHC, el professor Francesc Nadal (Universitat de Barcelona).

Sobre l'agrimensura a Catalunya al segle XIX

Aquest diccionari vol ser una contribució a l'estudi d'un col·lectiu professional que ha dut a terme una important labor cartogràfica, estadística i geogràfica a Catalunya: el dels agrimensors. Els seus coneixements tècnics han estat requerits, històricament, tant pel sector privat (propietaris de terres, companyies ferro-

1. La pàgina web a la qual es refereix aquesta nota s'ha pogut construir en el marc del projecte de recerca CSO2017-87080-P, finançat per l'Agència Estatal de Investigació.

viàries...) com pel públic (ajuntaments, administracions provincials d'hisenda...). Tot i que les primeres activitats dels agrimensors a Catalunya cal situar-les a l'època romana i que, des d'aleshores, han tingut continuïtat històrica, aquest diccionari està centrat, per raons que s'explicaran més endavant, en aquells professionals que durant el segle XIX van dur a terme treballs d'agrimensura o bé van obtenir el títol oficial d'agrimensor, però s'anirà ampliant a mida que progressin els estudis sobre el tema.

Abans, però, de parlar d'aquest diccionari, creiem convenient escriure unes notes històriques sobre l'art de l'agrimensura a casa nostra per tal de conèixer-lo millor. L'agrimensura és un saber tècnic conreat des de l'Antiguitat clàssica, que ha contribuït al desenvolupament de la geometria i de la cartografia. Els antics egipcis han estat considerats els inventors de la geometria com a resposta a les constants operacions d'agrimensura que es veïen obligats a fer com a conseqüència de les inundacions periòdiques provocades pel Nil, que esborraven les partions de les propietats territorials. Per la seva part, els romans, que excel·liren en aquest saber, no sols ens han llegat mapes parcel·laris, fruit de les seves centuriacions, sinó un conjunt de diversos tractats d'agrimensura aplegats en una obra de finals del segle V o començaments del segle VI coneguda com a *Corpus Agrimensorum Romanorum*.

A Catalunya aquest coneixement fou exercit per uns professionals coneguts tradicionalment com a agrimensors, canadors, destradors o geòmetres. El coneixement dels agrimensors o *gromatici* romans va perviure a la Catalunya altmedieval tal com ho palesa el manuscrit núm. 6 del monestir de Ripoll

titulat *Ars Gromaticæ siue Geometria Gisemundi*, que data de la segona meitat del segle IX i que està basat en el *Corpus Agrimensorum Romanorum*.

Per la seva part, la pràctica de l'agrimensura ha estat documentada, com a mínim, des de finals del segle XIII. Un dels punts de les anomenades *Ordinacions* de Sanctacília, establertes aleshores, especifica que “si algú vol fer canar las terres, camps o vinyes, que haurà comprat a mujadas, pagui lo salari als canadors...”. D'altra banda, en un document notarial de 1324 relatiu a l'adquisició d'un solar de la ciutat de Barcelona per part d'un particular, s'explica que aquest va contractar els serveis de l'*agrimensor cives Barchinone* Jaume de Sanctacília, molt possiblement l'autor de les esmentades *Ordinacions*, per tal d'amidar-lo.

Durant l'Edat Moderna l'agrimensura experimentà a Catalunya, com a tota Europa occidental, una activitat creixent. Una prova d'això, la tenim en el *Llibre dels secrets de agricultura casa rústica y pastoril*, que va publicar a Barcelona, l'any 1617, fra Miquel Agustí. Aquesta obra, de gran importància per a la història de l'agricultura a Catalunya i de la llengua catalana, conté un capítol dedicat enterament a l'agrimensura, el títol del qual és: “Lo modo y forma que se ha de tenir en lo mesurar y canejar les peces de terra en lo Principat de Cathalunya y en los comptats de Rossello, y Cerdanya, y Conflent, y altres parts, de qualsevol manera, forma y figura que sian les terres”. La seva lectura permet veure que Miquel Agustí, a l'hora de referir-se als professionals de l'“art de canejar”, parla de “Geometrichs”, tot i que la forma més general i col·loquial que utilitza per anomenar-los és la de “mestres canejadors”.

La labor dels agrimensors va rebre una embranzida considerable a partir de la implantació, l'any 1716, per part de les noves autoritats borbòniques del Cadastre de Catalunya. Així, durant els anys 1720-1724, en que José Pedrajas fou l'intendent de Catalunya, diversos geòmetres van intervenir ja en la confecció de la informació cadastral requerida. La participació d'aquests professionals en les tasques cadastrals es va veure potenciada l'any 1727, quan el nou intendent de Catalunya, Antonio de Sartine, va crear un cos de geòmetres del Cadastre, format durant el seu govern per uns vuit membres. Un cos, que segons les recerques dutes a terme pel geògraf Jesús Burgueño, el van integrar, entre 1727 i 1815, un total de vint-i-dos geòmetres.

Malgrat la participació creixent dels agrimensors en tasques de caire privat o públic com la del cadastre, aquests van funcionar a l'Estat espanyol fins a mitjan segle XIX amb els mètodes propis d'un ofici tradicional. Un ofici que es caracteritzava per tenir una forta component familiar, el coneixement del qual era transmès, bàsicament, de pares a fills i per estar molt vinculat a l'àmbit local (municipal o comarcal). Era, però, una professió regulada que, fins la dècada de 1850, va distingir-se, d'altres com la de mestre de cases o fusters, per tres factors diferents.

El primer era que, a causa de les seves implicacions fiscals i jurídiques, tothom que volgués exercir-la havia d'estar en possessió d'un títol oficial d'agrimensor. El segon, era que, malgrat l'obligatorietat d'aquest títol, fins l'any 1852 no va

existir a l'Estat espanyol cap ensenyament públic reglat dedicat a l'agrimensura, l'estudi del qual permetés l'obtenció del títol d'agrimensor en un centre públic docent. Mentre que el tercer factor era que els professionals de l'agrimensura no van comptar mai a l'Estat espanyol, a diferència del que succeïa a d'altres territoris d'Europa occidental com el nord d'Itàlia, amb una associació gremial o corporativa pròpia.

Fins l'any 1768 el títol d'agrimensor era expedit, bàsicament, per les autoritats territorials (diputacions forals, ajuntaments...). Tanmateix, a partir de la creació aquell any de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València, Carles III va ordenar que aquesta institució fos l'encarregada de realitzar al País Valencià els exàmens per expedir el títol oficial d'"agrimensor i aforador". Una ordre que es va acabar fent extensiva a les altres acadèmies de belles arts existents a l'Estat espanyol (San Fernando, a Madrid, San Luis, a Saragossa i la Purísima Concepción, a Valladolid). Més tard, es van crear juntes delegades de la Real Academia de Belles Artes de San Fernando a Barcelona, Bilbao, Santiago de Compostel·la, Sant Sebastià i Sevilla, una de les funcions de les quals era la realització dels esmentats exàmens. La data més antiga que posseïm de la Junta Delegada de Barcelona és de 1833.

Aquesta normativa es va veure afectada per les diverses reformes legislatives, que es van anar introduint, a partir de 1812, com a conseqüència de l'alternança de governs liberals i absolutistes. La competència per fer aquests exàmens i atorgar el títol oficial d'agrimensor, durant el Trienni Liberal, va ser atribuïda a les diputacions provincials, per un decret, aprovat el 3 de febrer de 1823. La restauració del règim absolutista aquell mateix any va deixar-lo sense efectes, de manera que les acadèmies de belles arts van continuar sent les úniques institucions competents. Uns anys més tard, el 23 de maig de 1837, amb els liberals de nou al govern, es va aprovar un reial decret pel qual es restablí la competència a les diputacions provincials.

D'altra banda, a partir de finals de la dècada de 1830, la gran demanda de treballs propis de l'agrimensura, que estava experimentant aleshores tant la societat espanyola com la catalana, va fer que la pràctica de l'agrimensura fos permesa a d'altres professionals que no haguessin realitzat el preceptiu examen per obtenir el títol d'agrimensor o que no l'haguessin obtingut estudiant a una escola de belles arts o a un institut provincial de segon ensenyament. Aquest va ser el cas, en primer lloc i a partir de 1839, d'aquells professionals que posseïen un títol acadèmic d'arquitectura. A continuació, aquesta acceptació es va fer extensiva, el 1846, als enginyers forestals i, el 1849, als mestres d'obres.

La situació experimentà importants canvis tant a nivell estatal com català a començaments de la dècada de 1850. En el cas de Catalunya, es va produir un primer i important canvi l'any 1850, quan el govern central va autoritzar la creació d'una acadèmia provincial de belles arts a Barcelona. El segon canvi, d'abast estatal, va tenir lloc el 30 de novembre d'aquell any, quan es va crear la carrera de mestres d'obres i directors de camins veïnals, l'ensenyament de la qual va anar a càrrec a Catalunya de l'Escola de Belles Arts de Barcelona,

que depenia de l'esmentada acadèmia provincial. I, el tercer i més important canvi, va ser l'aprovació, el 17 de febrer de 1852, de la carrera d'agrimensors i aforadors, que es va impartir també en aquesta Escola de Belles Arts des d'aquell any fins a mitjans de 1869.

Les grans expectatives laborals que, a mitjans de la dècada de 1850, generava la professió d'agrimensor van fer que s'incrementés l'ensenyament públic d'aquesta carrera. Així, l'any 1858, arran de la l'aprovació l'any anterior de la Llei d'Instrucció Pública, coneguda com a Llei Moyano, es va decidir que els instituts provincials de segon ensenyament impartissin ensenyaments d'agrimensura, que haurien de permetre als seus estudiants obtenir el títol d'"agrimensor, perit taxador de terres". Un títol que a Catalunya concedia el rector de la Universitat de Barcelona, un cop l'alumne havia cursat i aprovat els estudis d'agrimensura en un dels instituts provincials de segon ensenyament que els impartien.

El primer institut de segon ensenyament de Catalunya que va començar a impartir aquests estudis va ser el de Barcelona, que va iniciar les classes durant el curs 1859-1860. El curs següent van començar a oferir estudis d'agrimensura els instituts de Figueres i Lleida. A continuació, durant el curs 1861-1862, ho va fer l'institut de Tarragona. I, quatre anys més tard, durant el curs 1865-1866, ho va fer l'Institut Provincial de Segon Ensenyament de Girona, tot i que aquesta va ser una experiència educativa molt breu, ja que només va durar fins el curs 1867-1868.

Ara bé, la supressió, primer, de la carrera d'agrimensors i aforadors a les escoles de belles arts, l'any 1870 i, després, de l'ensenyament de l'agrimensura als instituts provincials de segon ensenyament, l'any 1876, van representar, en la pràctica, la liquidació de la carrera d'agrimensor. A aquestes mesures, cal afegir-hi la de la creació, l'any 1861, de la Escuela Especial de Topografía Catastral de Madrid, que va contribuir, de forma decisiva, a la constitució, el 1870, del Cos de Topògrafs. Un cos de caràcter estatal, la formació del qual va deixar als agrimensors formats a les escoles de belles arts i als instituts de segon ensenyament de Catalunya fora de la gran empresa estatal d'aixecar un cadastre parcel·lari general del país, que estava en marxa des de 1859.

Malgrat això, els 24 anys que van romandre vigents els estudis tècnics específics d'agrimensura –des del curs 1852-1853 fins el 1876-1877- van possibilitar que, com a mínim, 451 alumnes obtinguessin a Catalunya el títol oficial d'"agrimensor i aforador" o el d'"agrimensor, perit taxador de terres". D'aquest conjunt de titulats, 160 havien obtingut el primer títol per l'Escola de Belles Arts de Barcelona; i, 291 el segon títol als instituts provincials de segon ensenyament (28 a l'Institut de Barcelona; 80 a l'Institut de Figueres; 8 a l'Institut de Girona; 124 a l'Institut de Lleida; i, 51 a l'Institut de Tarragona).

A partir de 1876, amb la supressió de les carreres d'agrimensor, d'altres ensenyaments tècnics (enginyers agrònoms, perits agrícoles, perits agrònoms...) van anar incorporant els coneixements i les competències que, fins aleshores, havien estat pròpies d'aquells tècnics que disposaven del títol oficial d'agrimen-

sor. Amb tot, l'agrimensura continuà sent encara, a començaments del segle xx, un saber tècnic reconegut. Un reial decret de 17 d'agost de 1901, pel qual es reorganitzaven els instituts generals i tècnics de segon ensenyament, va crear en aquests centres docents uns estudis elementals d'agricultura, que permetien obtenir el certificat de "Pràctic agrònom" i el de "Perit agrimensor". Una de les assignatures que formaven part del pla d'estudis d'aquests estudis era la de "Topografia, agrimensura i pràctiques", que calia que fos impartida per un professor que comptés amb el títol d'enginyer agrònom o, en el seu defecte, el de perit agrícola.

Sobre el Diccionari

De la labor duta a terme pels agrimensors catalans per al sector públic al llarg del segle XIX en tenim un bon coneixement, gràcies a la gran quantitat de documents (contractes, llibres d'amidament de terres, amillaments, plànols i atles parcel·laris, plànols de perímetres) que s'han conservat i també a les investigacions que s'han publicat durant els darrers anys sobre aquests documents. Hom pot copsar l'abast d'aquesta activitat si consulta el recurs digital "Catàleg de la cartografia parcel·lària municipal de Catalunya (1849-1897) aplegada pel GEHC" (<http://www.ub.edu/geh/en/publicacions/category/catalegs-en-linea>), que va elaborar el geògraf Alexandre Nobajas. Aquest recurs digital proporciona informació sobre 249 mapes parcel·laris municipals corresponents a 185 municipis catalans diferents, aixecats, entre 1849 i 1897, per un petit exèrcit format per 74 agrimensors.

Per contra, de les activitats que els agrimensors catalans van dur a terme, durant aquest segle, per al sector privat (plànols i atles parcel·laris de propietats privades, parcel·lacions de projectes urbanístics, plànols parcel·laris de companyies de ferrocarril, taxació de terres...) en tenim un coneixement molt menor. Malgrat això, en tenim constància gràcies a que en diversos arxius públics i privats es conserva documentació relativa a aquest tipus de treballs.

La informació base que ha permès bastir aquest diccionari ha estat la documentació històrica aplegada per diferents membres del Grup d'Estudis d'Història de la Cartografia (GEHC) al llarg de tres projectes de recerca subvencionats, entre l'any 2001 i el 2011, per la Dirección General de Investigación:

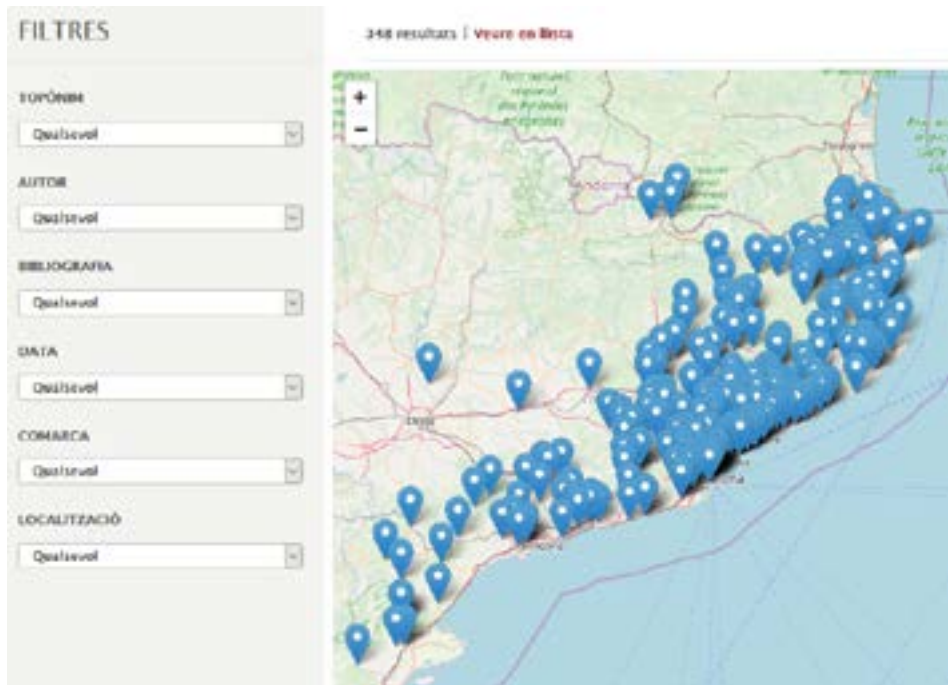
- 1) *Estadística territorial y cartografía parcelaria en España (1845-1895): una aproximación local* (2001-2004, investigador principal: Francesc Nadal).
- 2) *La documentación cartográfica de la Contribución de Inmuebles, Cultivo y Ganadería (1845-1895): cartografía parcelaria de las provincias de Baleares, Lérida y Tarragona* (2005-2008, investigador principal: Luis Urteaga).
- 3) *Cartografía y agrimensura en Cataluña y Baleares (1845-1895)* (2009-2011, investigador principal: Luis Urteaga).

En aquest sentit, cal fer especial menció tant a les aportacions documentals com als estudis publicats pels següents investigadors del GEHC: Jesús Burguenio, per les recerques dutes a terme a les províncies de Girona i Lleida; José Ignacio Muro, per les de les províncies de Barcelona i Tarragona; Francesc Nadal, per les de les províncies de Barcelona i Girona; i Luis Urteaga, per la de la província de Barcelona.

I, en concret, s'ha partit de tres publicacions que recullen, de forma parcial, informació biogràfica i professional del col·lectiu dels agrimensors actius a Catalunya durant els segles XVIII i XIX:

- a) Francesc NADAL, Luis URTEAGA i José Ignacio MURO (2006) "Annex 2: Nòmina de geòmetres", dins l'obra dels mateixos autors: *El territori dels geòmetres. Cartografia parcel·laria dels municipis de la província de Barcelona (1848-1895)*, Barcelona, Diputació de Barcelona, p. 239-248.
- b) Francesc NADAL i Jesús BURGUEÑO (2008) «Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 65, p. 452-464.
- c) Jesús BURGUEÑO (2009) "Els geòmetres del cadastre de Catalunya (1720-1815)", *Cuadernos de Geografía*, València, núm. 86, p. 261-288.

Cal esmentar també les contribucions d'ordre divers realitzades per d'altres membres d'aquest grup de recerca com Carme Montaner, Alexandre Nobajas,

Tomàs Vidal i Vicenç M. Rosselló i Verger. Així com, la labor duta a terme en el disseny i materialització electrònica d'aquest diccionari dels també membres del GEHC, Joan Capdevila i Meritxell Gisbert.

L'existència d'aquest diccionari no hauria estat, tanmateix, possible sense la labor d'Anna M. Casassas i Ymbert, bibliotecària i membre durant molts anys de la Cartoteca de Catalunya (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya), que s'ha fet càrrec d'ordenar i transcriure la informació en forma de diccionari.

La confecció d'aquest diccionari ha seguit el camí obert a les illes Britàniques, ara ja fa uns quants anys, per Peter Eden quan va dirigir la publicació del *Dictionary of Land Surveyors and Local Cartographers of Great Britain and Ireland, 1550-1850* (Folkestone, 1975-1979). També s'han pres com a model de referència d'altres obres, com la ja clàssica de R.V. Tooley: *Tooley's dictionary of mapmakers* (Amsterdam, 1979). Així com l'obra cabdal de l'historiador Manuel Arranz i Herrero, *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII* (Barcelona, 1991).

El format digital del present diccionari d'agrimensors permetrà anar ampliant la informació a mesura que noves recerques i estudis augmentin el coneixement que posseïm dels professionals de l'agrimensura a Catalunya.